

Słupsk, 14.09.2023 r.

Dr hab. Anna Babicka-Wirkus, prof. UP

Uniwersytet Pomorski w Słupsku

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Anny Dudy-Łyszczuk pod tytułem „Działania nauczycielek-innowatorek wczesnej edukacji w perspektywie kultury oporu” napisanej pod kierunkiem dr hab. Jolanty Zwiernik, prof. DSW

Problematyka działań podejmowanych przez nauczycielki edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej, które wprowadzają innowacje w miejscach swojej pracy, poruszona w rozprawie doktorskiej pani Anny Dudy-Łyszczuk jest istotnym pedagogicznie zagadnieniem. Autorka podejmuje się próby prezentacji tych działań przez pryzmat kultury oporu, co stanowi niezaprzeczalny walor zrealizowanego projektu badawczego. Zamierzenie to oceniam bardzo wysoko, gdyż ukazuje ono kreatywne aspekty oporu nauczycieli, które odnaleźć można w rzeczywistości przedszkoli i szkół. Warto w tym miejscu podkreślić, że opór w edukacji stanowi mało rozpoznane zjawisko, natomiast opór nauczycieli edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej praktycznie nie był dotychczas przedmiotem badań prowadzonych przez polskich pedagogów czy socjologów edukacji. Tym bardziej projekt doktorski pani Anny Dudy-Łyszczuk jest ważny dla refleksji i praktyki pedagogicznej. Doktorantka osadza zagadnienie oporu nauczycieli w kontekście innowacji, które postrzega jako jedno z działań kontestacyjnych. Jest to nowatorska perspektywa analizy innowacji wprowadzanych w kształceniu najmłodszych dzieci. Innowacje stanowią przejaw kultury oporu szkoły, który realizowany jest za pośrednictwem aktorów – nauczycieli – będących reprezentantami kultury dominującej. Recenzowana praca doktorska ukazuje wielowymiarowość kultury szkoły, która mimo iż jest tworzona przez dominujące struktury posiada przestrzeń do zaistnienia oporu. Wskazywał już na tę dialektyczną relację Michel Foucault, podkreślając, że tam, gdzie jest władza (dominacja) jest też opór¹. Anna Duda-Łyszczuk doskonale zdaje sobie z tego sprawę, pisząc: „Kultura dominująca jest zatem nieodzownym elementem placówek oświatowych. Jest potrzebna nie tylko, aby tworzyć

¹ M. Foucault (2000). *Historia seksualności*. Przekł. J. Banasiak, T. Komendant, K. Matuszewski. Wydawnictwo Czytelnik. Warszawa.

kulturę szkoły, ale także aby dać przestrzeń do pojawienia się kultury oporu, która jest istotnym elementem funkcjonowania instytucji społecznych” (s.16).

Zrealizowany projekt doktorski oceniam bardzo wysoko, ze względu na jego innowacyjność oraz aspekt poznawczy i aplikacyjny. Autorka zarówno doskonale zaplanowała badania, jak również bardzo dobrze wykorzystała koncepcję pedagogiczną mojego autorstwa – heksaedr oporu – do analizy jednego z nauczycielskich przejawów oporu. Poprzez swój projekt badawczy, Autorka nie tylko wniosła nową wiedzę o nauczycielach do pedagogiki, ale również zweryfikowała przydatność narzędzia metodologicznego służącego do badania oporu. Pani Anna Duda-Łyszczuk podjęła się zatem trudnego zadania. Poradziła sobie z nim jednak bardzo dobrze.

Recenzowana dysertacja doktorska składa się z 218 stron i 11-stronnicowego aneksu, w którym znajduje się transkrypcja wybranego wywiadu, który Doktorantka przeprowadziła z jedną z uczestniczących w badaniach nauczycielką. Zasadnicza część pracy składa się ze wstępu i sześciu rozdziałów oraz z zakończenia. Praca zawiera także streszczenie w języku polskim i angielskim, bibliografię oraz wykaz rysunków i tablic.

Rozprawa doktorska składa się z trzech głównych części i posiada strukturę typową dla prac o charakterze badawczym. Pierwsza część dysertacji poświęcona jest analizie literatury związanej z podjętym przez Autorkę tematem. Składa się ona z trzech rozdziałów. Pierwszy rozdział poświęcony jest charakterystyce kultury dominującej placówek wczesnej edukacji oraz specyfice pracy nauczyciela, który jest w nich zatrudniony. Doktorantka przedstawia w nim zarówno tradycyjny model nauczyciela, jak i model refleksyjnego praktyka, pokazując tym samym odmienne sposoby rozumienia roli zawodowej i podejścia do uczniów. Anna Duda-Łyszczuk wskazuje, że ten drugi model nauczyciela jest niezbędny dla współczesnej edukacji, ponieważ, jak twierdzi Autorka: „Tylko taka postawa [refleksyjnego praktyka – A.B.W.] pozwala mu zauważyć coraz to nowe potrzeby uczniów, wynikające z ich sytuacji rodzinnych, społecznych, ekonomicznych oraz szukać właściwych sposobów pomocy sobie, uczniom i innym uczestnikom kultury szkoły w odnalezieniu swojego miejsca we współczesnej przestrzeni edukacyjnej” (s.38). Taki postulat wobec nauczycieli wysuwa również jeden z pedagogów radykalnych, Peter McLaren, pisząc: „Należy (...) nadać odpowiednią wagę i znaczenie codziennym doświadczeniom, z którymi uczniowie przychodzą do sal lekcyjnych”². Owe doświadczenia się zmieniają i nauczyciel powinien być

² P. McLaren (2015). *Życie w szkołach. Wprowadzenie do pedagogiki krytycznej*. Przekł. A. Dziemianowicz-Bąk, J. Dzierżowski, M. Starnawski. Wrocław: Wydawnictwo Naukowe DSW, s.66.

świadomy tych zmian oraz być z nimi na bieżąco, aby móc stwarzać w szkole warunki do rozwoju krytycznie myślącego i działającego podmiotu.

Rozdział drugi Doktorantka poświęciła zagadnieniu innowacji w edukacji. Autorka zwróciła uwagę na aspekt krytycznej refleksji nauczyciela edukacji wczesnej, który jest niezbędnym elementem wprowadzania nowych rozwiązań w kształceniu i wychowaniu najmłodszych dzieci. Ma to także kluczowe znaczenie dla przekształcania środowiska edukacyjnego przedszkoli i szkół. Swoje rozważania w tym temacie pani Anna Duda-Łyszczuk zwieńczyła przykładami innowacyjnych programów, zarówno polskich, jak i zagranicznych, które z powodzeniem funkcjonują w edukacji na poziomie przedszkolnym i wczesnoszkolnym.

Ostatni rozdział teoretyczny, Autorka poświęciła omówieniu problematyki oporu w edukacji. Część ta rozpoczyna się od prezentacji zagadnienia kultury oporu, która Doktorantka przedstawia jako nieodłączny element kultury dominującej szkoły. Na stronie 65 Doktorantka stwierdza: „Szkoła nie jest zatem jedynie miejscem odtwarzania kultury dominującej, generuje się w niej także ‘nowe porządki’”. Owe porządkami są niesłyszalne w przestrzeni uprzywilejowanego dyskursu - dyskursy mniejszościowe - które w za pośrednictwem działań oporowych próbują zakłócić to, co zostało arbitralnie narzucone. W tych przestrzeniach wyłania się kultura oporu szkoły, która podobnie jak kultura dominująca, jest specyficzna dla konkretnej placówki. Specyfikę tę tworzą konkretni aktorzy: uczniowie, personel pedagogiczny, personel niepedagogiczny, rodzice oraz przestrzeń szkoły. Piszę o tym szerzej w mojej książce *Kultury oporu w szkole. Działania – motywacje – przestrzeń*, którą Anna Duda-Łyszczuk często przywołuje w swojej rozprawie doktorskiej. Chciałabym w tym miejscu podkreślić, że Doktorantka wykazała się w tym aspekcie dużą dozą refleksji i umiejętnością analizy literatury, co w mojej ocenie, jest kluczowym wyznacznikiem świadomego badacza. Brakuje mi w tej części prezentacji koncepcji heksaedru oporu mojego autorstwa. W moim odczuciu, omówienie jej w części teoretycznej przybliżyłoby czytelnikowi specyfikę narzędzia metodologicznego, którego użyła Doktorantka. Autorka zdecydowała się jednak omówić to zagadnienie dopiero w części metodologicznej, gdzie w mojej ocenie, mogłyby się znaleźć tylko wyjaśnienia techniczne dotyczące zastosowania heksaedru. Nie uważam jednak tego zabiegu za błędny, czy obniżający jakość recenzowanej pracy.

Autorka w ostatnim rozdziale teoretycznym zajmuje się również zagadnieniem oporu indywidualnego i społecznego. Przedstawia podmiotowe i poza podmiotowe uwarunkowania podejmowania działań bazujących na wyrażaniu niezgody. Jest to ważny aspekt pracy,

pokazujący, że opór jest kategorią wielowymiarową i wielokontekstową, w związku z czym, nie może być analizowany w izolacji od warunków, w których zachodzi. Doktorantka ukazuje także emancypacyjny charakter działań oporowych. Taki aspekt tych działań jest najbardziej pożądanym z punktu widzenia pedagogiki krytycznej oraz społeczeństwa demokratycznego. Należy jednak pamiętać, że nie każdy opór jest rozwojowy i nie każdy będzie posiadał wysoki potencjał emancypacyjny. W szkole często mamy do czynienia z oporem, który nie posiada dużego potencjału wyzwolenia, co w części analitycznej pokazała także Anna Duda-Łyszczuk.

Reasumując część teoretyczną pracy, warto podkreślić, że jest ona spójna i skondensowana. Dobór literatury uważam za właściwy, choć brakuje mi bezpośrednich odwołań do pedagogów krytycznych takich jak H.A. Giroux, P. McLaren, czy T. Szudlarek. Podkreślić należy jednak umiejętność krytycznej analizy, jaką wykazała się w części teoretycznej Doktorantka. Struktura tej części prowadzi czytelnika kolejno przez ważne aspekty teoretyczne dla podjętego w projekcie badawczym zagadnienia. Świadczy to o kompetencjach selektywnych i analitycznych pani Dudy-Łyszczuk.

Drugą część dysertacji tworzy rozdział metodologiczny, który składa się z pięciu podrozdziałów. Autorka prezentuje w nich poszczególne etapy procesu badawczego. Wskazany przedmiot badań oraz pytania badawcze zostały wywiedzione z przyjętych w rozdziałach teoretycznych podejść i mają w nich swoje uzasadnienie. Autorka jako model teoretyczny przyjęła koncepcję kultury oporu szkoły a jako narzędzie wykorzystowała heksaedr oporu. Pragnę podkreślić dużą konsekwencję, z jaką Doktorantka posługuje się przyjętą koncepcją. Swoje badania pani Anna Duda-Łyszczuk osadziła w podejściu jakościowym. Badaczka posiada świadomość metodologiczną związaną z przyjęciem określonego podejścia i metody badawczej. Zdaje ona sobie sprawę zarówno z zalet, jak i ze słabych stron przyjętego modelu metodologicznego. Świadczy to o wysokich kompetencjach metodologicznych magister Dudy-Łyszczuk. Badaczka przeprowadziła 12 wywiadów narracyjno-biograficznych, z czego jeden był wywiadem grupowym. Wszystkie respondentki były nauczycielkami edukacji wczesnej. W mojej ocenie, Badaczka bardzo dobrze posłużyła się metodą wywiadu, co odzwierciedla się w zgromadzonym i analizowanym w dalszej części dysertacji materiale empirycznym. Warto podkreślić, że Autorka w rozdziale metodologicznym prezentuje również przyjęty sposób pracy z materiałem empirycznym i szczegółowo omawia narzędzie jakim jest heksaedr oporu. Badaczka wykorzystowała to narzędzie do analizy materiału empirycznego, w celu ukazania motywacji, działań i przestrzeni w jakich ukazywał się opór nauczycielek-innowatorek.

Podsumowując, rozdział metodologiczny napisany jest z zachowaniem najwyższej staranności i dbałości o rzetelną procedurę badawczą. Autorka wykazała się dużą świadomością metodologiczną i umiejętnością konstrukcji projektu badawczego.

Ostatnia część pracy tworzy dwa rozdziały. Rozdział 5 zatytułowany jest *Rekonstrukcja procesu stawania się nauczycielką-innowatorką w narracjach nauczycielek – analiza wyników badań własnych*. Doktorantka w dwunastu podrozdziałach prezentuje poszczególne narracje biograficzne nauczycielek edukacji wczesnej. Jest to znakomicie napisana część, która umożliwia zapoznanie się z konkretnymi motywacjami, działaniami a także przestrzeniami w jakich respondentki dokonywały aktów niezgody w postaci innowacji pedagogicznych wcielanych w codzienną praktykę przedszkoli i szkół. Bardzo interesującym zabiegiem jest opisanie każdej z nauczycielek uczestniczących a badaniu przy pomocy jednego lub dwóch zdań, na przykład: „Nauczycielka D: *Stworzyłam swoje miejsce pracy. Ale nie takie zwykłe - wymarzone*” (s.129); „Nauczycielka H: *Mnie napędzają te wygrane*” (s.153); „Nauczycielki J, K, L: *Kreatywnie znaczy skutecznie*” (s.167). Dzięki temu zabiegowi, Doktorantka uchwyciła istotę motywacji kryjącą się za doświadczeniem zmiany, wyjścia poza utarty schemat, który towarzyszył każdej z respondentek. Za walor pracy uważam również pokazanie różnych perspektyw oporu nauczycielek: nauczycielka jako pracowniczka szkoły, nauczycielka jako dyrektorka. Spojrzenie z różnych perspektyw, ukazuje możliwości i ograniczenia, które towarzyszą zajmowanej pozycji w hierarchicznej strukturze szkoły, w kontekście przejawiania oporu. W mojej ocenie warto byłoby przemyśleć pogrupowanie respondentek pod względem pozycji w hierarchii, które zajmują w placówce edukacyjnej oraz poszukanie podobieństw i różnic w tych grupach pod kątem motywacji, działań i przestrzeni oporu. Proponuję również przemyśleć kwestię nazewnictwa respondentek. Uważam, że lepiej byłoby zastosować zmianę imion uczestniczek badań, tak aby nadal pozostały anonimowe (na przykład imiona zagraniczne).

Chciałabym także wyeksponować sposób prowadzonej przez Annę Dudę-Łyszczuk analizy materiału empirycznego. Autorka konsekwentnie, przy opisie każdej z nauczycielek, odwołuje się do wymiarów oporu jakimi są motywacje, działania i przestrzeń. Analizuje ona również przejawiany przez nie opór przez pryzmat polaryzacji charakterystycznych dla każdego z wymiarów. Doktorantka tworzy dla nauczycielek indywidualne heksaedry i określa potencjał emancypacyjny ich działań oporowych. Wysoko oceniam taki sposób analizy materiału empirycznego, gdyż ukazuje on pracę z przyjętym narzędziem analitycznym. Warto w tym miejscu podkreślić, że decyzje Badaczki dotyczące przypisania poszczególnych aspektów oporu danej nauczycielki, posiadają uzasadnienie w przytoczonych wypowiedziach

pochodzących z wywiadów. W tym miejscu chciałabym zwrócić uwagę na fakt, że każdy z wymiarów heksaedru posiada kilka polaryzacji, które stanowią kontinua rozciągające się między opozycyjnymi biegunami. Na przykład jedno z kontinuum wymiaru przestrzeń rozciąga się między *sacrum* a *profanum*. Określone działanie oporowe może zatem zbliżać się do jednego z biegunów, lokować się na jednym z nich lub być na granicy tych sfer³. W moim odczuciu, Doktorantka w swoich analizach zorientowała się bardziej na jednoznaczne przypisanie danego aktu oporu do konkretnych biegunów, co może być uznane w niektórych przypadkach za nieuzasadnione. Jednak jest to samodzielna decyzja badacza, który ma prawo w kontekście całości materiału empirycznego, do własnych interpretacji.

Część empiryczną pracy wieńczy rozdział 6, w którym Doktorantka dokonuje podsumowania prowadzonych w poprzednim rozdziale analiz. Ukazuje zestawienia nauczycielek ze względu na wysoki lub niski potencjał emancypacyjny przejawianych przez nich aktów oporu, a także grupuje respondentki ze względu na przypisane im pozycje na poszczególnych kontinuumach tworzących wymiar: motywacji, działań i przestrzeni. Jest to bardzo trafny zabieg, umożliwiający uchwycenie specyfiki działań oporowych nauczycielek-innowatorek. Za szczególnie ważne uznaję w tym rozdziale, sporządzenie listy doświadczeń nauczycielek, które rozpoczynają pracę (s.191). Autorka wskazuje, że młode nauczycielki muszą zmierzyć się z: próbami włączenia ich w kulturę dominującą danej placówki; odrzuceniem lub kwestionowaniem przez bardziej doświadczonych współpracowników działań młodych nauczycielek; lękiem rodziców i współpracowników przed wprowadzanymi nowościami; ukrywaniem działań z obawy przed negatywnymi emocjami innych. Są to ważne wnioski, z którymi powinny zapoznać się osoby zarządzające przedszkolami i szkołami. Radzenie sobie z tego typu sytuacjami powinno stać się także przedmiotem edukacji przyszłych nauczycieli na etapie studiów.

Podsumowując część empiryczną dysertacji, stwierdzam, że sposób jej skonstruowania, a także logika wyводу i prowadzonych analiz świadczą o oryginalności rozwiązania problemu badawczego. Pani Anna Duda-Łyszczuk umiejętnie dobiera dane empiryczne zgromadzone za pośrednictwem wywiadu biograficznego-narracyjnego celem zaprezentowania poszczególnych wymiarów oporu przejawianego przez nauczycielki-innowatorki. Warto podkreślić, że ta część napisana jest bardzo dobrze i stanowi dowód na duże kompetencje analityczne Doktorantki.

³ A. Babicka-Wirkus (2019). *Kultury oporu: Działania – motywacje – przestrzeń*. Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer.

Kończąc, pragnę wyrazić moje uznanie dla pracy pani Anny Dudy-Łyszczczyk. Recenzowana dysertacja stanowi ważny wkład w rozwój wiedzy i badań pedagogicznych i dlatego też powinna zostać wydana w postaci monografii. Pragnę podkreślić, że dysertacja jest napisana w sposób prawidłowy i zawiera wszelkie elementy typowe dla prac badawczych. Świadczy to o świadomości metodologicznej i badawczej doktorantki. Pani Duda-Łyszczczyk wykazała się także wnikliwością badawczą i obszerną wiedzą na temat badanego zjawiska. **Ze względu na wysokie walory merytoryczne i badawcze pracy doktorskiej, rekomenduję ją do wyróżnienia.**

W związku z powyższym stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Anny Dudy-Łyszczczyk napisana pod kierunkiem dr hab. Jolanty Zwiernik, prof. DSW, spełnia wymagania stawiane dysertacjom zawarte w art. 187 ust. 1 i 2 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz. U. 2018 poz.1668 z późn. zm.). Wnoszę o dopuszczenie mgr Anny Dudy-Łyszczczyk do dalszych etapów procedowania.

Anna Babicka-Hirkus